

Els museus d'etnologia i societat a debat. Presentació.

Nadja Monnet i Xavier Roigé

Universitat de Barcelona

Un observador dels museus del nostre país potser podria deduir que els museus d'antropologia i d'etnologia tenen una escassa importància respecte als altres museus, amb un nombre de visitants més aviat reduït, una situació econòmica sovint precària i una missió poc definida. La dèbil situació de l'antropologia com a disciplina, un interès feble pels aspectes tractats en els museus etnològics i la preponderància dels museus d'art ha portat aquests museus a una subsistència molt feble. Només a nivell local hi ha experiències certament reeixides, tant per la seva funció social de contribució al desenvolupament sociocomunitari com respecte a les formes museogràfiques.

Tanmateix, a nivell mundial la situació dels museus d'etnologia és molt diferent, tot i que hi ha una gran diversitat. D'una banda, tindriem els "vells" museus d'etnologia, dedicats a la presentació d'altres cultures o de la pròpia societat, en situació també d'una certa crisi per les dificultats d'actualitzar els continguts i per les dificultats de mostrar en un museu tota la cultura d'una societat. Els debats sobre com mostrar la cultura han afectat els grans museus etnològics tant els que són el resultat de la interrelació entre l'antropologia i el colonialisme (els museus dedicats a presentar les altres cultures "exòtiques") com els que en són resultat dels moviments folkloristes del romanticisme o dels anys cinquanta/seixanta. Si bé molts d'aquells antics museus han renovat absolutament els seus continguts, en molts casos els museus han envellit fruit de les seves contradiccions, manca de mitjans i incapacitat d'avançar vers nous discursos. Però d'una altra banda, ben diferent, trobem els "nous" museus etnològics que han sustentat, potser conjuntament amb els museus d'història i de la ciència, gran part dels qüestionaments de la museologia contemporània i han fet avançar als museus cap a noves formes de representació. Davant de les dificultats de representar la cultura en un museu, la museologia etnològica ha hagut de fet en les darreres dècades un gran esforç per redefinir els seus continguts i formes d'exposició, el que comporta contínues interrogacions sobre com fer-ho i permet obtenir també moltes respostes.

La història dels museus etnològics és, en certa manera, un mirall on es reflecteix l'evolució i les contradiccions de l'antropologia. Podríem dir que els museus etnològics han viscut dues edats d'or. La primera, entre finals del XIX i principis del XX, va suposar l'aparició de grans museus etnològics dedicats a la presentació de la cultura dels altres i els museus d'inspiració romàntica dedicats a la presentació de les pròpies cultures locals. La segona, molt més tard, va coincidir durant els anys setanta i principis dels vuitanta amb la nova museologia, que situa els museus etnològics com un dels elements fonamentals de la renovació museològica. La noció del patrimoni etnològic - entesa en el sentit de patrimoni antropològicocultural- qüestionà la idea dels museus com a recreació d'una realitat inexistente (fora de la ment dels seus creadors) i això va permetre obrir noves perspectives en el panorama de la museologia contemporània. Propostes com les dels ecomuseus, els centres

d'interpretació, els museus comunitaris, els museus a l'aire lliure, els museus de síntesi, i moltes d'altres situaren als museus etnològics en el centre dels debats per a aconseguir una museologia renovada que trenqués els vells esquemes dels museus i els acostés a la societat i als seus públics.

Gairebé quaranta anys després de la nova museologia, quina és la realitat dels museus etnològics actuals? Què fer amb els antics museus que han quedat desfasats tant pel pas del temps com pels nous criteris museològics i per la visió actual de les altres cultures? Per què es confia poc en aquestes institucions i es prefereix invertir més en, per exemple, els museus d'art contemporani o fins i tot d'"arts primitives"? Per què molts museus d'etnologia han esdevingut obsolets i inútils per a aprendre dels altres (propers i/o llunyans)? Interessen els museus etnològics a la societat actual? Quines són les propostes de renovació dels museus etnològics? Les polèmiques creades a l'entorn del trasllat de les col·leccions etnològiques del *Musée de l'Homme* i la creació del nou museu *Quai Branly*, el tancament del *Musée des Arts et Traditions Populaires* per obrir un museu sobre les civilitzacions mediterrànies i europees, la crisi de bona part dels museus etnològics tradicionals, les discussions sobre la reconversió del *Museo de Antropología de Madrid* en un "Museo del Traje" i, en el cas de Catalunya, els interrogants sobre la possible creació d'un Museu Nacional d'Etnologia, són alguns exemples dels amplis debats que ha generat el desenvolupament dels museus etnològics.

Són aquestes qüestions les que van portar a l'Institut Català d'Antropologia i al Màster en Museologia de la Universitat de Barcelona a celebrar les Jornades *Els museus d'etnologia i de societat a debat*, que van tenir lloc a Barcelona els dies 2, 3 i 4 de febrer de 2005, a partir dels quals s'elabora aquest número de la revista *Quaderns-e*.

La iniciativa va sorgir de *Contraplano* – LAD (Laboratori d'Acció Documental), grup d'investigació de l'Institut Català d'Antropologia, amb l'objectiu de reflexionar sobre els canvis i nous projectes que s'estan donant en els museus etnològics a nivell internacional i, de passada, incidir en el debat sobre la creació d'un Museu Nacional d'Etnologia de Catalunya. Arran de la presentació, a la cloenda de la 22ª edició del *Bilan du Film Ethnographique* (2003), a París, de la pel·lícula *L'Aventure du Musée de l'Homme*, de Jérôme Lambert i Philippe Picard (França, 2002, 53 min.), *Contraplano* va plantejar la possibilitat d'organitzar un debat sobre els museus etnològics. Des del 2001, aquest grup de recerca es dedica essencialment a organitzar sessions per a la difusió de treballs audiovisuals (amb la presència, en la mesura de les possibilitats, dels seus realitzadors) com a mitjà de coneixement dels processos socials, pel que pot semblar estrany que aquest grup s'interessi per la museologia. Tanmateix, tant els productes audiovisuals com la museologia són eines útils i tenen característiques similars a l'hora de difondre amplament els coneixements sobre d'altres cultures. No es pot negar l'amplitud de la dimensió visual de la cultura material que s'acumula a les reserves dels museus d'etnologia, fins i tot quan una certa tendència tendeix a estetitzar aquestes col·leccions. Què fer amb elles?, com presentar-les? Tot seguint la línia d'activitats portades a terme fins llavors pel grup, la primera idea va consistir en organitzar una sessió amb la projecció d'aquesta pel·lícula, seguida d'un debat amb alguns convidats per

reflexionar sobre el futur dels museus etnològics. D'aquesta primera idea en sorgí la sessió del 2 de febrer del 2005 on es va poder veure la pel·lícula abans indicada, el que no només ens va permetre obrir les jornades debatent el cas del Musée de l'Homme amb la presència de Jean Menecier, president de la Associació *Patrimoine et Résistance*, sinó també donar a conèixer un document fílmic fonamental per a la història de l'antropologia francesa. Aquest documental presenta la trajectòria, amb els seus moments àlgids i crisis, d'una de les institucions més importants en la història dels museus etnològics, i permet plantejar la qüestió crucial, per als museus, de la relació que tenen amb els objectes que conserven a les seves reserves. El film acaba preguntant-se per què el *Musée de l'Homme* no va saber trobar un projecte a la mida dels somnis de Paul Rivet i de Georges-Henri Rivière, els seus fundadors inicials [1].

Resultava, però, evident que amb això no n'hi havia prou i les Jornades van convidar al llarg dels dos dies següents a algunes de les veus més reconegudes en el panorama internacional sobre els museus etnològics. Ens interessava conèixer de primera mà algunes de les noves propostes sobre museus etnològics o algunes de les experiències més reeixides i fins i tot polèmiques. Les experiències presentades obriren perspectives optimistes amb la presentació de noves experiències que intenten conciliar el llegat dels museus etnològics amb les noves exigències de la demanda actual per a elaborar discursos sobre la diversitat cultural de la societat contemporània. Com s'observa en el programa de les Jornades, reproduït al final d'aquest text, es debateren no només les propostes més polèmiques com el *Quai Branly* i el *Museu de la Civilització d'Europa i la Mediterrània*, sinó també experiències ja consolidades i de referència mundial com el *Museu de la Civilització de Quebec* o la museologia crítica de Jacques Hainard al Museu d'Etnografia de Neuchatel, i al costat d'això, experiències com les del *Museu Nacional d'Etnologia de Lisboa*, el treball en xarxa del *Museu Nacional de les Cultures de Suècia*, o de la *Xarxa de Museus Etnològics d'Astúries* com a exemple dels museus locals. D'altra banda, les Jornades acabaren amb un debat –que no reproduïm en aquest dossier– sobre la possible creació d'un Museu Nacional d'Etnologia a Catalunya [2].

Les Jornades, celebrades al CaixaForum, tingueren una elevada participació de públic (prop de quatre-centes persones) i comptaren amb el suport de nombroses institucions, a les quals volem agrair la seva col·laboració [3]. També volem fer constar el nostre agraïment als diversos membres del Departament d'Antropologia Social i d'Història d'Amèrica i Àfrica de la Universitat de Barcelona i de l'Institut Català d'Antropologia (en especial als membres de Contraplano-LAD) que participaren en la preparació de les Jornades i en la presentació i moderació dels debats [4].

Els textos que es presenten en aquest número de Quaderns—e recullen la major part de les ponències d'aquelles Jornades. Les aportacions d'Hainard, Viatte, Bjorklund, Bergeron i López responen a les presentacions que els autors van fer durant la celebració d'aquelles jornades. Tot i que alguns dels textos han envellit davant dels canvis que han caracteritzat els museus que presenten, permeten de totes maneres copsar els grans debats que

caracteritzen la museologia etnològica contemporània [5]. Jacques Hainard, llavors director del *Musée d'Ethnographie de Neuchâtel* i avui en el mateix càrrec al *Musée d'Ethnographie de Geneve* (amb el text "*L'expologie bien tempérée*"), és una de les veus més representatives a nivell mundial dels museus etnològics. La seva museologia crítica ha qüestionat, a través de les seves exposicions, les mirades etnocèntriques sobre els altres i defensa unes exposicions que enfrontin al visitant davant les qüestions que presenta. Al seu article ens presenta l'evolució del *Musée d'Ethnographie de Neuchâtel* i, sobretot, comenta l'exposició "*Le musée cannibale*", una reflexió sobre el desig de consum de la cultura dels altres que ha caracteritzat la pràctica de l'antropologia i, alhora, un autèntic "manual" sobre les pràctiques de la museologia etnològica. Germain Viatte director del projecte museològic del *Quai Branly* (amb "*La muséologie au musée du Quai Branly*"), ens presentà –un any abans de l'obertura del museu– les grans línies museològiques del projecte, un dels més polèmics dels darrers anys. Des de l'experiència sueca, Bjorklund, director del Museu d'Etnografia d'Estocolm ("*Combining Capacities. A presentation of the Swedish museum authority. The National Museums of World Culture*"), ens presenta l'experiència de diversos museus que treballen conjuntament i ens ofereix una visió sobre el paper actual dels museus etnològics. A l'altra banda de l'Atlàntic, Yves Bergeron, llavors director del Servei de Recerques del *Museu de la Civilització de Quebec* i actualment professor d'antropologia a la *Université du Québec à Montréal*, UQÀM ("*Du Musée de l'Homme au Musée de la Civilisation. Transformations des musées d'ethnographie au Québec*") analitza una de les experiències més reconegudes a nivell internacional de museus de societat. El cas del Quebec ha estat important per posar en marxa un nou model de museu interdisciplinari, analitzant els factors relacionats amb la identitat, l'evolució dels museus i la pròpia disciplina que han intervingut en els deu anys d'experiència d'aquest model. Finalment, el text de Juaco López, director del *Muséu del Pueblu de Asturias*, ens presenta una xarxa de museus locals, amb unes característiques i dimensions molt més reduïdes que els casos anteriors, però que ens permet reflexionar sobre les característiques dels museus locals i regionals d'etnologia en l'actualitat. La seva experiència resulta útil per a veure una altra dimensió, no menys important, de la pràctica etnològica.

A més dels textos de les Jornades, hem cregut important afegir-ne tres més que ens permeten acabar de contextualitzar la situació actual de la museologia etnològica, tots ells d'antropòlegs professors d'antropologia de la Universitat de Barcelona. El de Llorenç Prats ("*Concepto y Gestión del patrimonio local*") planteja diverses qüestions sobre el patrimoni local, sobretot contemplant aspectes de caràcter teòric. El de Joan Bestard reproduïx l'article que el mateix autor va publicar a *La Vanguardia* comentant el nou Museu *Quai Branly* i donant la seva opinió sobre la forma de presentació dels materials i les seves característiques. Finalment, el de Xavier Roigé ("*Museos etnológicos: entre la crisis y la redefinición*") es un article de síntesi sobre els debats més importants que es produeixen actualment respecte als museus etnològics, i analitza la seva evolució en les darreres dècades. A la part final del text es fa referència –sobretot– al procés de "reinvenció" dels museus etnològics a França, sintetitzant els debats sobre els museus *Quai Branly*, el de les *Civilitzacions d'Europa i la Mediterrània* i el de les *Confluències*.

Dues consideracions finals sobre el dossier i les Jornades. La primera es relaciona amb el fet que ens trobem davant d'un panorama canviant en els museus etnològics: d'aquí a pocs anys, el mapa museològic serà molt diferent a mesura que es vagin obrint els projectes en marxa i es vagin modificant i readaptant per la seva influència molts dels projectes existents. En aital context, l'antropologia té davant seu una nova oportunitat de situar-se en el panorama museològic, i per això haurà de canviar probablement la seva visió dels museus i superar una certa incomunicació entre propostes museològiques i disciplina acadèmica. Segon, i pel que fa al cas de Catalunya, les Jornades van incloure un debat sobre el futur Museu Nacional d'Etnologia de Catalunya, un antic projecte que sembla paralytat des de fa molt temps, malgrat els múltiples projectes i propostes que s'han anat fent. En el panorama actual caldria potser un nou debat sobre el paper i funcions d'aquest museu i, probablement, sobre la necessitat d'actuar estratègicament amb d'altres museus de societat formant un projecte que, més que disciplinari, pugui constituir un element de reflexió sobre aspectes centrals de la societat catalana, tals com la identitat, el multiculturalisme i la immigració, les formes de vida actuals i històriques, les societats rurals i urbanes, la localitat i la globalització, etc. Un projecte que permeti vertebrar i donar suport a la multitud de museus que existeixen en el territori català i, alhora, crear un espai de reflexió sobre les societats i les cultures. Les Jornades es van fer amb aquesta intenció i els textos que reproduïm en aquest dossier donen pistes sobre experiències i models diversos a seguir.

ELS MUSEUS D'ETNOLOGIA I DE SOCIETAT A DEBAT

Quin es avui el paper dels museus d'etnologia en una societat que més que mai celebra les singularitats ètniques i culturals? Arreu del món hi ha projectes que plantegen nous espais i temàtiques, evolucionant cap als anomenats "museus de civilització" que ens parlen de la diversitat cultural, del coneixement de la nostra cultura i de les identitats. Conèixer aquests nous projectes ens ajudarà a reflexionar sobre el paper dels museus etnològics al nostre país i sobre la funció que aquests desenvolupen tant en l'àmbit nacional com local, sobretot quan es planteja la possible creació d'un Museu Nacional d'Etnologia a Catalunya.

2, 3 i 4 de febrer de 2005
CaixaForum
 Av. Marquès de Comillas, 6-8
 08038 - BARCELONA
 Tel: 93 476 86 00
Assistència lliure

02.02.2005 DIMECRES TARDÀ	04.02.2005 DIVENDRES MATÍ	04.02.2005 DIVENDRES TARDÀ
<p>PROJECCIÓ DE LA PEL·LÍCULA (19.00) L'Aventure du Musée de l'Homme d'Anne Lambert i Philippe Pons DVD, 53 min. • Tratar sobre la genètica i la problemàtica que es genera la transformació del Museu de l'Home a París. Sessió organitzada per Contraplan - Lab (Laboratori d'Acció Documental)</p>	<p>JORNADA (10.00) Anders Björklund La funció de Museus etnològics i etnològics a Suècia. Del Museu Etnogràfic a Museu de les Cultures del "Amninn" (en anglès amb traducció simultània) Director del Etnografiska museet, Statens Museum för Världskulturforskning (Suècia) • Presenta: Carles Noya (Contraplan-LAD)</p> <p>(11.20) Pausa</p> <p>(11.40) Germain Wiatte Un museu a l'abast de tots al Museu Quai Branly de les Arts i Civilitzacions d'Orleans, "Le Musée" (en anglès amb traducció simultània) Director de la Museograhie del Musée Quai Branly • Presenta: Juan Fregu (Universitat de Barcelona)</p> <p>(11.30) Pausa</p> <p>(13.35) Jaume Egea La Red de Museos Etnográficos de Asturias "en castellà" Director del Museu del Pueblo de Asturias (Espanya) i coordinador de la Red de Museos Etnográficos de Asturias. • Presenta: Jordi Abella (Comissió Valls d'Àneu)</p>	<p>JORNADA (16.00) Yves Bergeron Del Museu de l'Home de Québec al Museu de la Civilització: Transformacions dels Museus d'Etnologia al Québec. Director de Comunicació del Musée de la Civilisation, Québec, Canadà. • Presenta: Jordi Briz (Museu d'Història de Catalunya)</p> <p>(17.30) Pausa</p> <p>18.15 SESIÓ (17.50) Quin Museu Nacional d'Etnologia a Catalunya? Elisba Jover Direcció General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya Concepció Riera Directora del Museu d'Etnologia de Barcelona Jordi Ripa Cap d'Exposicions del Museu d'Història de Catalunya Jordi Abella Director de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu Assumpta Enjolàs Inventari del Patrimoni Etnològic, Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Generalitat de Catalunya • Moderador convidat: Xavier Riera (Director del Màster en Museologia, Universitat de Barcelona)</p> <p>(19.40) Cloenda Francesc Sureda Director General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya</p>
<p>03.02.2005 DIJOUS TARDÀ</p> <p>JORNADA (16.00) Apertura i presentació de les jornades Concepció Riera Subdirectora General de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya Verena Stöckle Presidenta de l'Institut Català d'Antropologia Xavier Riera Director del Màster en Museologia de la UB</p> <p>(16.20) Jaume Pals de Brito "El Museu d'Història de la ciutat dels seus espais: el Museu Nacional d'Etnologia de Lisboa i el projecte del Museu de la Civilització d'Europa de la Multicorena" (en castellà) Director del Museu Nacional d'Etnologia (Lisboa) i Copresident Científic del Museu Nacional de Civilitzacions de l'Europa et de la Mediterrània (Lisboa). • Presenta: Ortiz Barrios (Universitat de Barcelona)</p> <p>(18.00) Pausa</p> <p>(18.00) Jacques Malenfant "Espace de l'Homme" en francès amb traducció simultània Director del Musée d'Ethnologie de Neuchâtel (Suïssa) • Presenta: Nadia Vassini (ICA)</p>		

ORGANITZA MÀSTER EN MUSEOLOGIA I GESTIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL (UNIVERSITAT DE BARCELONA) INSTITUT CATALÀ D'ANTROPOLOGIA (ICA)

INSCRIPCIONS Institut Català d'Antropologia (ICA) secretaria@icantropologia.org contraplano@wanadoo.es Tel: 93 321 22 59

Màster en Museologia i Gestió del Patrimoni Cultural Universitat de Barcelona mireia.mascara@ub.edu Tel: 93 333 34 66

Per anar més lluny

Aixa. *Revista bianual del Museu Etnològic del Montseny* (La Gabella), núm. 6, 1994.

BARROSO Éliane, VAILLANT Emilia (eds). (1993) *Musées et sociétés : actes du colloque, Mulhouse Ungersheim, juin 1991 ; répertoire analytique des musées : bilans et projets 1980-1993*. Paris : Direction générale des Musées de France

BENKIRANE Réda, DEUBER ZIEGLER Erica (eds). (2007) *Culture & Cultures*. Genève : Infolio – MEG

BENSA Alban. (2006) *La fin de l'exotisme; essai d'anthropologie critique*. Toulouse : Anacharsis, 2006, p. 285-296.

BERGERON Yves (2005). *Musées et muséologie : Nouvelles frontières. Essais sur les tendances*. Québec : Musée de la civilisation et la Société des musées québécois.

GONSETH, M-O.; HAINARD, J.; KEHRS, R. (2002) (eds.) *Le musée cannibale*. Neuchâtel : Musée d'Ethnographie de Neuchâtel.

HAINARD, J. et alii. (1989) *Le salon de l'Ethnographie*. Neuchâtel : Musée d'Ethnographie de Neuchâtel.

INIESTA, M. (1994) *Els gabinets del món. Antropologia, museus i museologies*. Lleida: Pagès editors.

JAMIN Jean (1998). Faut-il brûler les musées d'ethnographie ? *Gradhiva. Revue d'histoire et d'archives d'anthropologie*, núm. 24, p. 65-69.

PRICE Sally.(2007) *Paris Primitive : Jacques Chirac's Museum on the Quai Branly*. Chicago : University of Chicago Press, (en premsa, sortida prevista per setembre de 2007).

SEGALEN, M. (2005) *Vie d'un musée, 1937-2005*. Paris : Éditions Stock.

SIMPSON, M. (2001) *Making Representations. Museums in the Post-Colonial Era*. Londres: Routledge.

NOTES

1 - Per a més informació sobre aquesta sessió i els seus debats, així com també sobre la intervenció de Jean Mennecier, vegeu el web del grup: www.contraplano.org.

2 - Dos anys després, bona part dels debats indicats a la Taula Rodona segueixen oberts i el projecte del Museu Nacional d'Etnologia encara resta en bona part per definir.

3 - Volem agrair el suport de la Direcció General de Patrimoni Cultural (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana (Generalitat de Catalunya), de l'Institut de Cultura de Barcelona (Ajuntament de Barcelona), de l'Associació Espanyola d'Estudis Canadencs (AEC/FAC), del Ministeri d'Assumptes Exteriors de Canadà, del Consolat General de Suïssa a Barcelona, de CaixaForum, de l'Ambaixada de Suècia, de l'Associació de Museòlegs de Catalunya, de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu y del Museu Etnològic del Montseny.

4 - Volem en aquest sentit agrair la presència i col.laboració de Carme Prats, Verena Stolcke, Oriol Beltran, Daniel Narváez, Joan Frigolé, Jordi Abella, Jusèp Boya, Eulàlia Janer, Carme Fauria, Assumpta Esquís i Francesc Tarrats.

5 - Alguns dels textos procedeixen de la transcripció de la conferència pronunciada pels autors, si bé han estat revisats i aprovats pels mateixos autors. D'altres són reelaboracions presentades pels propis autors.